

Tomasz KRUSZEWSKI*

Wpływ zmian ustrojowych w Niemczech po I wojnie światowej na skład osobowy sejmów prowincjonalnych na Śląsku

Zasady prawa wyborczego obowiązujące w wyborach do sejmów prowincjonalnych w Prusach w 1918 r.

Przedmiotem niniejszej publikacji będzie ukazanie, jak upadek II Rzeszy wpłynął na funkcjonowanie najważniejszego ciała samorządowego w prowincji śląskiej. O sejmach prowincjonalnych na Śląsku jako organach samorządowych w okresie XIX i w I połowie XX wieku mieliśmy okazję pisać w innym miejscu¹. Tutaj trzeba przypomnieć, że ostatni skład osobowy tego organu, który zastał upadek II Rzeszy, był wybrany na podstawie przepisów ordynacji prowincjonalnej (*Provinzial-Ordnung*, dalej PO) z 29 czerwca 1875 r.² W tej zaś uległy całkowitej zmianie zasady prawa wyborczego, wprowadzono zasadę pośredniej elekcji posłów do sejmiku. Ustawa z 1875 r. ostatecznie zniósła stanowy charakter ich elekcji i ustanawiała zasadę wyboru posłów w powiatach, z których każdy na Śląsku tworzył odrębny okręg wyborczy. Od tej pory mieli się oni wywodzić z sejmików powiatowych (*Kreistag*). Ustawa ustalała też ogólne proporcje, na ilu mieszkańców powiatu sejmik mógł wybrać jednego posła. Nie istniała zatem stała liczba posłów – wraz z przyrostem liczby mieszkańców prowincji rosła też liczba posłów. Z tego powodu gwałtownie wzrastała ona w rejencji opolskiej, nieco wolniej we wrocławskiej, a najwolniej w legnickiej.

* <https://orcid.org/0000-0003-3202-2805>, Uniwersytet Wrocławski, e-mail: tomasz.kruszewski@uwr.edu.pl.

¹ T. Kruszewski, *Sejm prowincjonalny na Śląsku (1824–1933)*, Wrocław 2000.

² *Gesetzsammlung für die Königlichen Preußischen Staaten* [od 1907 r. *Preußische Gesetzsammlung*], dalej PGS, Jg. 1875, s. 335, *Provinzialordnung für die Provinzen Preußen, Brandenburg, Pommern, Schlesien und Sachsen. Vom 29. Juni 1875.*

Ustawa z 1875 r. ostatecznie zrywała z systemem stanowym. Średnio-wieczne pojęcie stanów, które jako relikty przeszłości zachowywało moc prawną pod rządami ustawy z 1824 r., ostatecznie utraciło swoje zastosowanie. Usunięto je z porządku prawnego i od tej pory na określenie parlamentu śląskiego można było używać tylko nazwy landtagu prowincjonalnego.

PO przewidywała pośredni wybór deputowanych do sejmiku przez zgromadzenia powiatowe. Sejmiki miały wybierać posłów spośród swoich członków. Zbierały się one w tym celu pod przewodnictwem wskazanego przez nadprezydenta komisarza wyborczego, którym zostawał z reguły landrat. W powiatach grodzkich dla wyboru posłów zbierały się razem magistraty i rady miejskie, tworząc wspólne kolegium reprezentantów miejskich (*bürgerschaftliches Repräsentantenkollegium*) pod przewodnictwem burmistrza lub nadburmistrza. Czynne prawo wyborcze posłów do sejmiku mieli zatem tylko członkowie sejmików powiatowych i kolegiów miejskich w powiatach grodzkich.

Organy powiatowe na posła mogły wybierać tylko osoby, które miały obywatelstwo Rzeszy Niemieckiej i ukończyły 30 lat, korzystające w pełni z praw obywatelskich oraz zamieszkujące w prowincji śląskiej co najmniej od roku przed wyborami³. Niespełnienie któregoś z powyższych warunków prowadziło do utraty mandatu. Kadencja trwała sześć lat. Wybory do landtagu nadal zarządzać miał nadprezydent. Wyniki wyborów ogłaszał on w dziennikach urzędowych rejencji; w nich też miał informować o każdorazowej zmianie w składzie sejmiku z powodu śmierci posła, zrzeczenia się mandatu czy wykluczenia go z powodu niespełniania wymogów prawa wyborczego. Każdy członek komisji wyborczej mógł też zgłaszać wnioski o unieważnienie wyborów, czyli o ich oprotestowanie w terminie 10 dni od dnia wyborów (nowela z 1881 r. przedłużyła ten termin do dwóch tygodni). Skargę rozpatrywać miał wyższy sąd administracyjny we Wrocławiu (*Oberverwaltungsgericht*). Każdy sejm zatwierdzał zmiany personalne wśród posłów, a co sześć lat, na początku nowej kadencji, czynił tak odnośnie do całego składu izby⁴.

Szczegółowe zasady prawa wyborczego zawierał dołączony do ustawy regulamin wyborczy. Wedle niego wybory miały być organizowane przez prowincjonalną komisję wyborczą, na której czele stał przewodniczący landtagu (w 1875 r. przy pierwszych wyborach komisji przewodniczyć miał powołany przez nadprezydenta komisarz wyborczy); czterech członków komisji powoływało prowincjonalne zgromadzenie wyborcze spośród wyborców. Analogicznie konstruowano powiatowe komisje wyborcze – w powia-

³ M. Brauchitsch, *Die neueren Organisationsgesetze für die Provinzen Preußen, Brandenburg, Pommern, Schlesien und Sachsen* [...], Berlin 1877, s. 101.

⁴ *Verhandlungen des XXIV Provinzial-Landtages*, Breslau [1876], cyt. dalej XXIV L. Drucksachen nr 19 (pismo nadprezydenta z 3 I 1876 r.).

tach ziemskich przewodniczyli im landraci lub ich zastępcy, w grodzkich zaś (nad)burmistrzowie lub ich zastępcy, natomiast w skład komisji wchodziłi dwaj członkowie powoływani przez powiatowe zgromadzenia wyborcze spośród wyborców. Regulamin wprowadzał demokratyczne reguły procesu wyborczego (zakaz agitacji podczas głosowania, rozmowy mogli prowadzić wówczas tylko członkowie komisji, tryb głosowania w drodze pisemnej i tajnej – zakładał taki sposób wrzucenia głosu do urny, by nie było widać, na kogo wyborca oddał swój głos). Wyborcy musieli być umieszczeni na listach wyborczych, głosować w czasie przewidzianym do dokonywania czynności związanych z głosowaniem. Każdy upoważniony mógł tylko raz głosować, a przewodniczący notował, kto oddał swój głos (trzeba było okazać dokument potwierdzający tożsamość, chyba że wyborca był znany przynajmniej jednemu członkowi komisji wyborczej).

Nieważne były głosy, na których wyborca nie zaznaczył żadnej kandydatury albo uczynił to nieczytelnie lub niejasno, względnie zaznaczył więcej niż jedną kandydaturę lub wpisał osobę, która nie kandydowała; nieważność powodowała również umieszczenie na karcie do głosowania jakiegoś protestu lub zastrzeżenia. Głosy nieważne nie były liczone po zakończeniu głosowania. Wyniki głosowania poszczególne komisje dostarczały do wydziału prowincjonalnego (*Provinzial-Ausschuss*), organu wykonawczego sejmku.

Za wybraną uznawano osobę, która uzyskała bezwzględną większość głosów. W razie gdyby żaden kandydat nie uzyskał takiej większości, wybory musiały być ponowione między dwoma kandydatami, którzy uzyskali największą ilość głosów; w razie równego podziału głosów rozstrzygał przewodniczący komisji wyborczej, rzucając los. Wyniki wyborów musiały być podane do publicznej wiadomości wraz z uzasadnieniem najpóźniej w pięć dni po wyborach (odmowa przez przewodniczącego podania uzasadnienia powodowała unieważnienie wyborów). Wybory przeprowadzane następnie przez sejm musiały być dokonywane przez aklamację (nikt nie mógł zgłosić sprzeciwu).

W ten sposób po raz pierwszy w historii landtagu śląskiego ogłoszono ordynację wyborczą, która w realiach XIX wieku musiała uchodzić za demokratyczną. Jej słabością były niewątpliwie wybory pośrednie, gdyż wyborcami mogli być tylko deputowani do sejmików powiatowych (względnie członkowie rad miejskich i zarządów), ale dokonywali oni wyborów przy zachowaniu pełnej swobody głosowania. Daleko było jeszcze w 1875 r. do zasady powszechnego głosowania mieszkańców prowincji, ale mimo wszystko był to ważny krok naprzód w porównaniu z postfeudalnym podziałem wyborców i posłów według ich przynależności stanowej, jak to czyniła ustawa z 1824 r. W pełni demokratyczny system wyborczy wprowadzono dopiero w Republice Weimarskiej ustawą z 1920 r.

Demokratyzacja prawa wyborczego po I wojnie światowej

Właśnie upadek monarchii doprowadził do zmian w regułach prawa wyborczego⁵. Artykuł 74 konstytucji pruskiej zapowiadał wprowadzenie zasady wyborów posłów do sejmów prowincjonalnych. Dotychczasowe zasady ich wyboru miały zostać zmienione. W wykonaniu tego przepisu sejm pruski uchwalił 3 grudnia 1920 r. ustawę wyborczą do sejmów prowincjonalnych, opartą na zasadach powszechnego, równego, bezpośredniego i tajnego wyboru posłów (§ 1). Ustawa ta została uchylona ustawą z 7 października 1925 r., znowelizowaną następnie 29 października 1928 r.⁶ Według obu ustaw wybory miały odbywać się w niedzielę albo inny dzień wolny. Czynne prawo wyborcze miał każdy Niemiec i Niemka po ukończeniu 21 roku życia, jeżeli zamieszkiwali w prowincji śląskiej (ustawa z 1925 r. obniżała ten wymóg do 20 lat). Praw wyborczych nie posiadali żołnierze służby czynnej, osoby pozbawione na mocy wyroku praw opiekuńczych lub obywatelskich⁷. Bierne prawa wyborcze mieli wszyscy posiadacze prawa czynnego, o ile ukończyli 25 rok życia.

Liczba posłów – podobnie jak przed I wojną światową – zależała od liczby mieszkańców. W obrębie pierwszego i drugiego miliona mieszkańców prowincji jeden poseł przypadał na każde 25 tysięcy osób. W trzecim milionie mieszkańców jeden poseł przypadał na każde 35 tysięcy osób, w czwartym milionie już na 50 tysięcy, w piątym – odpowiednio na 75 tysięcy, w obrębie szóstego i następnych milionów jeden poseł wypadać miał na 100 tysięcy osób. Proporcje te powtórzyła ustawa z 1925 r., dodając, że minimalna liczba posłów musi wynosić 30. Komisja prowincjonalna przy każdych wyborach miała sprawdzać aktualną liczbę mieszkańców na podstawie ostatniego spisu powszechnego i ustalać liczbę mandatów.

Kadencja sejmu została ustalona na cztery lata. Wyniki wyborów powinny być ogłoszone przez komisję wyborczą najpóźniej w cztery tygodnie

⁵ Por. E. Klein, *Wybory do konstytuandy niemieckiej w styczniu 1919 r. na Górnym Śląsku*, Studia Śląskie, t. XIV, Opole 1969, s. 37–58, M. Orzechowski, *Wyniki wyborów do parlamentu Rzeszy i sejm pruskiego na Śląsku w latach 1919–1933*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1966, t. VII.

⁶ PGS, Jg. 1925, s. 123, *Wahlgesetz für die Provinziallandtage und Kreistage. Vom 7. Oktober 1925*. Jg. 1928, s. 197, *Gesetz über die Feststellung der Wahlen zu den Provinziallandtagen (Kommunallandtagen) und den Kreistagen sowie zur Ergänzung des Gesetzes über die Feststellung der Gemeindevahlen vom 18. April 1928 [...]. Vom 29. Oktober 1928*. Co do ustawy z 1925 r. zob. V. von Leyden, *Das Wahlgesetz für Provinziallandtage und Kreistage vom 7. Oktober 1925*, Berlin 1926.

⁷ Ograniczenia praw wyborczych należało odmiennie traktować dla osób pozbawionych czynnego i biernego prawa wyborczego, por. V. von Leyden *op. cit.*, s. 19 i 20. Oprócz sądowych ograniczeń praw wyborczych byli ich pozbawieni sprawcy czynów z powodów politycznych, objęci aresztowaniem ochronnym przez policję (*Schutzhaft*). Spisy wyborców na cztery tygodnie przed wyborami były udostępniane wyborcom w lokalach organów administracyjnych.

po wyborach (ustawa z 1925 r. skróciła ten termin do dwóch tygodni). Wybrany poseł mógł złożyć mandat i jego miejsce zajmował wtedy kolejny z listy (w razie jego braku mandat miał pozostać nieobsadzony). Ustawa z 1925 r. kładła nacisk na tajność wyborów, przypominała, że wyborca ma tylko jeden głos.

Ustawa szczegółowo regulowała dalsze zasady odnośnie do przeprowadzania głosowania w ten sposób, by utrudnić naruszenia demokratycznych reguł przeprowadzenia wyborów, w wielu przypadkach odsyłając do ustawy wyborczej do sejmiku pruskiego z 3 grudnia 1920 r.⁸ Bliższa konkretyzacja tych zasad miała miejsce w ordynacji wyborczej do sejmików prowincjonalnych z 31 grudnia 1920 r.⁹ Zawierała ona liberalne zapisy dotyczące zgłaszania kandydatów na posłów, których wysuwały partyjne komitety wyborcze. Listy wyborcze mogły być utworzone dla całej prowincji albo ograniczać się do rejencji, a nawet poszczególnych okręgów wyborczych, którymi były powiaty ziemskie i grodzkie (lub ich grupy). Jeżeli dany powiat był tak mały, że nie spełniał minimalnych wymogów dla uzyskania jednego posła, winien być połączony z innym powiatem w jeden okręg wyborczy. Listy wyborcze winny być oznaczane tak, by nie mieszały się z innymi. Podkreśliła to szczególnie dobitnie nowela do ustawy wyborczej z 1928 r. Każda lista winna mieć swoje logo, które mogło być po prostu nazwą partii albo do niej zbliżoną (tak np. KPD często oznaczała swoje listy jako *Liste der Kommunistischen Partei*). Można też było zgłaszać koalicje wyborcze. Ich nazwy winny być czytelne dla wyborcy, dlatego mogły np. zawierać nazwy partii wchodzących w skład koalicji albo charakterystyczną nazwę własną, np. „Dla Górnego Śląska” (koalicja Centrum i DDP), „Czarny-Biały-Czerwony” (koalicja pod egidą DNVP). Istniała też możliwość blokowania list wyborczych, por. np. „Ojczyzniana Wspólnota Pracy” (blok list DNVP, DVP, Partii Gospodarczej i DVFP w wyborach z 1925 r.) czy Blok Lewicowy (SPD i KPD w 1925 r.).

Na podstawie ordynacji z 1920 r. mogły się po raz pierwszy odbyć wybory do obu sejmików prowincji śląskich. Sytuacja jednak różniła się między Dolnym i Górnym Śląskiem. Minister spraw wewnętrznych Karl Severing zarządził wybory do sejmików w Prusach na 20 lutego 1921 r. W praktyce wybory w tym terminie mogły się odbyć tylko w prowincji dolnośląskiej, gdyż na mocy rozporządzenia z 21 stycznia 1921 r. wybory w prowincji górnośląskiej odłożono do czasu plebiscytu, który miał zdecydować o losach

⁸ PGS, Jg. 1920, s. 559, *Gesetz über die Wahlen zum Preußischen Landtag (Landtagswahlgesetz)*. Vom 3. Dezember 1920 (§9, 10, 14, 17, 19, 20, 23, 24, 26-29 i 33, ze zmianami w § 9 ordynacji wyborczej prowincjonalnej).

⁹ PGS, Jg. 1921, s. 8, *Wahlordnung für die Provinziallandtags- und Kreistagswahlen*. Vom 31. Dezember 1920. Zmiana zob. s. 111, *Verordnung über die Abänderung der Wahlordnung für die Provinziallandtags- und Kreistagswahlen vom 31. Dezember 1920*. Vom 18. Januar 1921. Została ona utrzymana w mocy przez nową ustawę wyborczą z 1925 r.

tej prowincji. Ta specyficzna sytuacja walcie przyczyniła się do powstania okresu przejściowego w latach 1921–1922, kiedy to realizowano rozdzielenie obu prowincji (sejmy LIX i LX). Na mocy ustawy z 14 stycznia 1921 r. przewidziano, że każda z prowincji śląskich uzyska swój sejm, ale na Górnym Śląsku z powodu odłożonych wyborów zastępczymi posłami będą posłowie z ostatniego sejmiku cesarskiego, który rozpoczął urzędowanie z dniem 1 stycznia 1918 r. Poza tym do czasu wyboru posłów w tej prowincji dalej miał się zbierać wspólny sejm¹⁰.

Wybory dolnośląskie z 20 lutego 1921 r. poprzedziły zarządzenia dotyczące powołania komisarzy wyborczych dla okręgów wyborczych obu rejencji. Prowincjonalnym kierownikiem wyborów (*Provinzialwahlleiter*) został 14 stycznia 1921 r. radca krajowy Fritz Ossig we Wrocławiu, zastępcą radca krajowy Ewald Graeger. Liczba posłów do sejmiku dolnośląskiego została ustalona na 108 (z rejencji wrocławskiej 65 i z rejencji legnickiej 43). Zaszła też konieczność połączenia kilku powiatów w jednolite okręgi wyborcze (powiat sycowski i namysłowski, ścinawski i górski, brzeski i brzeski grodzki, świdnicki i świdnicki grodzki, głogowski i głogowski grodzki, świerzawski i jaworski)¹¹. Zgłoszono osiem list wyborczych: Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (SPD), Niemieckonarodowej Partii Ludowej (DNVP), Centrum, Niemieckiej Partii Ludowej (DVP), Niemieckiej Partii Demokratycznej (DDP), Partii Gospodarczej Niemieckiej Klasy Średniej, Zjednoczonej Komunistycznej Partii Niemiec (VKPD) i Niezależnej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (USPD). Ostatnia z wymienionych list nie zdołała wywalczyć sobie większego poparcia. W wyborach oddano 1 403 971 ważnych głosów (rejencja wrocławska 866 772, rejencja legnicka 537 199). Mandaty przypadły kolejno (w nawiasie w rejencjach): SPD – 44 (26 + 18), DNVP – 24 (14 + 10), Centrum – 17 (13 + 4), DVP – 11 (6 + 5), DDP – 8 (4 + 4), Partia Gospodarcza – 2 (1 + 1) i VKPD – 2 (1 + 1)¹².

Wybory w prowincji górnośląskiej zostały natomiast zawieszono do czasu ostatecznych rozstrzygnięć losu tej prowincji. Trwała tu bowiem polityczna, a trzykrotnie także zbrojna walka o przynależność państwową prowincji. Wybory do sejmiku zostały tu zawieszono na mocy konstytucji weimarskiej do czasu przeprowadzenia plebiscytu. Dopiero po decyzji Rady Ambasadorów Ligi Narodów o podziale obszaru plebiscytowego i po przeję-

¹⁰ PGS, Jg. 1921, s. 100, *Erlaß des Staatsministeriums, betreffend Festsetzung des Wahltags für die Wahlen zu den Provinziallandtagen und zu den Kreistagen. Vom 8. Januar 1921*; s. 118, *Verordnung über die Aussetzung des Inkrafttretens des Gesetzes, betreffend die Wahlen zu den Provinziallandtagen und zu den Kreistagen, vom 3. Dezember 1920 [...] für einzelne Landesteile. Vom 21. Januar 1921*; s. 132, *Gesetz über die Provinziallandtagswahlen in Schlesien. Vom 14. Januar 1921*.

¹¹ *Amtsblatt der Regierung zu Breslau* (dalej: ABB), Jg. 1921, s. 36, 37 i 47. *Amtsblatt der Regierung zu Liegnitz*, Jg. 1921, s. 33.

¹² ABB, Jg. 1921, s. 103 i n. Por. T. Kulak, *Propaganda antypolska dolnośląskich władz prowincjonalnych w latach 1922–1925*, Wrocław 1981, s. 20.

ciu prowincji górnośląskiej przez władze pruskie minister spraw wewnętrznych zarządził 22 września 1922 r. przeprowadzenie wyborów lokalnych do sejmiku i sejmików powiatowych w tej prowincji. Do czasu wyborów do sejmiku powróciło też rozporządzenie z 6 października 1922 r. wyjaśniające, kto miał prawa wyborcze do sejmików: Rzeszy, Prus i prowincji. Dla tego ostatniego kryteria były zgodne z ustawą z 3 grudnia 1920 r. (wyborca musiał na stałe mieszkać w prowincji górnośląskiej w dniu wyborów, czyli 19 listopada 1922 r.). Kandydować mogły także osoby, które w wyborach z 20 lutego 1921 r. zostały już wybrane do innego sejmiku prowincjonalnego¹³. Kierownikiem wyborów został tymczasowy nadprezydent prowincji Bitta, a jego zastępcą główny radca prezydialny Berger w Opolu. W wyborach tych zgłoszono 8 list wyborczych (DDP, Zjednoczona SPD – VSPD, Centrum, DNVP, DVP, DSP, KPD i Polsko-Katolicka Partia Górnego Śląska – PKP) i wszystkie one uzyskały mandaty. W wyborach oddano 498 651 głosów ważnych, a mandaty, których było 52, rozdzielono w sposób następujący: DDP – 1, VSPD – 8, Centrum – 21, DNVP – 7, DVP – 4, DSP – 2, KPD – 2 i PKP – 5¹⁴.

Posłowie na śląski sejm prowincjonalny ostatniej kadencji do 1921 lub 1922 r.¹⁵

I. Rejencja wrocławska (do 20 II 1921)

Powiaty:

1. Brzeg (dwa oddzielne okręgi: grodzki i ziemski, po jednym mandacie)
Riba, I burmistrz Brzegu (1 I 1912 – 20 II 1921, od 1 I 1918 w grodzkim)
Günther von Woysch ze Zwanowic (21 XII 1896 – 20 II 1921, w latach 1918–1922 w ziemskim)
2. Bystrzyca Kłodzka (dwa mandaty)
von Saldern, landrat (11 I 1919 – 20 II 1921)
Karl Taube z Nowego Waliszowa (1 I 1918 – 20 II 1921)
3. Dzierżoniów (dwa mandaty)
Friedrich hr. von Degenfeld-Schonburg, landrat (3 II 1917 – 20 II 1921)
NP 1932–1933

¹³ PGS, Jg. 1922, s. 299, *Verordnung über das Inkrafttreten des Gesetzes, betreffend die Wahlen zu den Provinziallandtagen und zu den Kreistagen, hinsichtlich der Wahlen zu dem Provinziallandtage für die Provinz Oberschlesien. Vom 22. September 1922* i s. 302, *Verordnung über die Wahlen zum Preußischen Landtag und zum Provinziallandtag in Oberschlesien. Vom 23. September 1922.*

¹⁴ *Amtsblatt der Regierung zu Oppeln* (dalej: ABO), Jg. 1922, 1. i 2. *Sonderausgabe.*

¹⁵ Wykaz opracowano na podstawie protokołów obrad a także kolejnych edycji *Breslauer Adreßbücher, Handbuch für die Provinz Schlesien* oraz *Schlesisches Güter-Adreßbücher.*

- hr. Ernst Julius von Seidlitz-Sandreczki z majoratu Bielawa, marszałek dziedziczny, rzeczywisty członek Izby Panów, starszy ziemski z Gniłego Potoku (15 I 1911 – 20 II 1921)
4. Góra Śl. (jeden mandat)
Friedrich von Ravenstein, landrat (26 I 1916 – 20 II 1921)
 5. Kłodzko (dwa mandaty)
Emmo von Jerin, landrat (1 I 1918 – 20 II 1921)
Franz Ludwig, I burmistrz Kłodzka (1 I 1918 – 20 II 1921)
 6. Milicz (dwa mandaty)
ks. Herrmann (III) von Hatzfeld und Trachenberg, cześnik dziedziczny ze Żmigrodu, członek Izby Panów (23 XII 1888 – 20 II 1921)
hr. Leopold von der Recke-Volmerstein, dyrektor ziemstwa z Krośnic i członek Izby Panów (1 I 1888 – 20 II 1921)
 7. Namysłów (jeden mandat)
Fedor von Heydebrand und der Lasa z Nasiedla (1 I 1918 – 20 II 1921)
 8. Niemcza (jeden mandat)
Silvius von Goldfuß, landrat z Kietlina, poseł do sejmów Prus i Rzeszy (1 I 1882 – 20 II 1921)
 9. Nowa Ruda (dwa mandaty)
hr. Anton von Magnis z majoratu Bożanów (1 I 1900 – 20 II 1921)
Leopold Nagel, landrat (8 IV 1920 – 20 II 1921)
 10. Oleśnica (dwa mandaty)
Richard Kallmann, burmistrz Oleśnicy (28 II 1893 – 20 II 1921)
hr. August von Kospoth z fideikomisu Brzezinka, członek Izby Panów (23 X 1884 – 20 II 1921)
 11. Oława (dwa mandaty)
Moritz Seidel z Bryłówka (1 I 1906 – 20 II 1921)
hr. Heinrich York von Wartenburg z majoratu Oleśnica Mała, rzeczywisty członek Izby Panów (21 XII 1909 – 20 II 1921)
 12. Strzegom (jeden mandat 1875 – 31 XII 1893, dwa mandaty 1 I 1894 – 20 II 1921)
baron Siegfried von Richthofen, landrat, starszy ziemski z Udanina (20 I 1905 – 20 II 1921)
baron Konrad von Tschammer und Osten, generalny dyrektor ziemstwa z Drogomiłowic, członek Izby Panów (1 I 1894 – 20 II 1921)
 13. Strzelin (jeden mandat)
Gottfried von Lücken, landrat (4 III 1909 – 20 II 1921, wcześniej w okręgu lublinieckim)
 14. Syców (dwa mandaty)
ks. Gustav Biron zu Curland, właściciel majoratu Syców, członek Izby Panów (26 IV 1892 – 20 II 1921)
hr. Heinrich von Reichenbach-Goschütz, z majoratu Syców, dziedziczny poczmistrz, rzeczywisty członek Izby Panów (1 I 1906 – 20 II 1921)

15. Ścinawa (jeden mandat)
baron Hermann von Schuckmann, landrat, posiadacz lenna w Urazie (woł.) (9 II 1903 – 20 II 1921)
16. Środa Śl. (dwa mandaty)
hr. Friedrich zu Limburg-Stirum, landrat z Piotrowic (1 I 1918 – 20 II 1921)
Mark von Röder z Gałowa (1 I 1918 – 20 II 1921)
17. Świdnica (dwa okręgi: ziemski – dwa mandaty i grodzki – jeden mandat)
Franz Cassebaum, I burmistrz Świdnicy (grodzki 3 VIII 1907 – złożył mandat w 1909, 1 I 1918 – 20 II 1921)
Paul von Kulmitz z Mrowin (ziemski III 1919 – 20 II 1921)
baron Dietz von Zedlitz-Leipe, landrat z Sulisławic (ziemski 1 I 1900 – 20 II 1921)
18. Trzebnica (dwa mandaty)
Kurt von Scheliha, landrat z Krakowian (30 I 1892 – 20 II 1921)
Schelte, burmistrz Trzebnicy (27 III 1920 – 20 II 1921)
19. Wałbrzych (cztery mandaty)
Philipp Erdmann, I burmistrz Wałbrzycha (1 I 1918 – 20 II 1921)
Hans von Götz, landrat (1 I 1917 – 20 II 1921)
Hans Heinrich XV, ks. pszczyński z Książa (1 I 1900 – 20 II 1921)
Egmont von Tielsch-Reußendorf z fideikomisu Stary Zdrój Nowy i fabryki w Rusinowej (1 I 1906 – 20 II 1921)
20. Wołów (dwa mandaty)
Curt von Engelmann, landrat z Przyborza (ścin.) (1 I 1906 – 20 II 1921)
Otto Koch, burmistrz Brzegu Dolnego (20 XII 1913 – 20 II 1921)
21. Wrocław – grodzki (jedenaście mandatów)
Adolf Heilberg, radca sądowy, przewodniczący rady miejskiej i poseł do Reichstagu (9 II 1914 – 20 II 1921)
Hans Herschel, burmistrz, poseł do pruskiego landtagu (27 XII 1918 – 20 II 1921)
Paul Löbe, redaktor gazety SPD, poseł do pruskiego landtagu (26 II 1916 – 20 II 1921)
Wolfgang Moritz-Eichborn, prezes Izby Handlowej (1 I 1906 – 20 II 1921)
Hans Matthes, radca miejski (3 III 1907 – 20 II 1921)
Richard Oettinger, kupiec (1 I 1912 – 20 II 1921)
Oskar Peucker, radca sądowy (1 I 1906 – 20 II 1921)
Oskar Tilgner, radca miejski (1 I 1918 – 20 II 1921)
Hans Trentin, burmistrz (26 II 1908 – 20 II 1921)
Otto Wagner, nadburmistrz (27 III 1920 – 20 II 1921)
Gustav Weber, radca miejski (1 I 1918 – 20 II 1921)

22. Wrocław – ziemski (trzy mandaty)
 - Kurt von Lieres und Wilkau, landrat z Pasterzyc, poseł do pruskiego landtagu (1 I 1900 – 20 II 1921)
 - Ernst vom Rath-Magnitz z fideikomisu w Magnicach (22 III 1901 – 20 II 1921)
 - Ernst von Wichelhaus, landrat (1 I 1906 – 20 II 1921)
 23. Ząbkowice (dwa mandaty)
 - Friedrich Wilhelm ks. von Hohenzollern, landrat (1 I 1912 – 20 II 1921)
 - Sebald Volkmer z Sadlna (1 I 1900 – 20 II 1921)
 24. Ziębice (jeden mandat)
 - Karl (Julius) Kirchner, landrat (1 I 1906 – 20 II 1921)
- II. Rejencja legnicka
- Powiaty:
1. Bolesławiec (dwa mandaty)
 - Deodat von Hoffmann, landrat (23 V 1916 – 20 II 1921)
 - ks. Friedrich zu Solms-Baruth, rzeczywisty członek Izby Panów, z majoratu Kliczków (16 XI 1904 – 20 II 1921)
 2. Bolków (jeden mandat)
 - Friedrich von Lösch, landrat z Pogwizdowa (1 I 1912 – złożył mandat najpóźniej w IV 1912, 16 IV 1920 – 20 II 1921)
 3. Głogów (dwa mandaty)
 - Kurt Jerschke, landrat (29 V 1920 – 20 II 1921)
 - Emil von Jordan, starszy ziemski i dzierżawca majątku w Obiszowie (31 XII 1898 – 20 II 1921)
 4. Hoyerswerda (dwa mandaty)
 - Egon Lenoir, landrat (7 VII 1920 – 20 II 1921)
 - Friedrich von Löbenstein, starszy ziemski z Lohsa (26 IV 1892 – zmarł w 1921, po nim nie powołano następcy)
 5. Jawor (jeden mandat)
 - baron Wilhelm Hiller von Gaertringen, starszy ziemski z Godziszowej (16 IV 1907 – 20 II 1921)
 6. Jelenia Góra (trzy mandaty)
 - Max Baensch-Schmidtlein ze Strupic, poseł do pruskiego landtagu (9 II 1914 – 31 XII 1917)
 - Eugen Füllner, radca handlowy z Malinnika (1 I 1906 – 20 II 1921)
 - Hartung, nadburmistrz Jeleniej Góry (1 I 1912 – 20 II 1921)
 7. Kamienna Góra (dwa mandaty)
 - Otto Fiebrantz, landrat (29 V 1920 – 20 II 1921)
 - Ludwig Mandowski, adwokat i notariusz, radca sądowy z Kamiennej Góry (22 I 1909 – 20 II 1921)
 8. Kozuchów (dwa mandaty)
 - Franz von Eichmann, landrat z Drwalowic (13 IV 1909 – 20 II 1921)

- Paul Rutkowski, burmistrz Kozuchowa (1 I 1918 – 20 II 1921)
9. Legnica – grodzki (dwa mandaty)
Hans Charbonnier, I burmistrz (16 VIII 1912 – 20 II 1921)
Emil Peikert, kupiec i przewodniczący rady miejskiej (1 I 1912 – 20 II 1921)
10. Legnica – ziemski (dwa mandaty)
Friedrich Nickisch von Rosenegk, przedstawiciel generalny ziemstwa z fideikomisu Kochlice (1 I 1918 – 20 II 1921)
baron Ernst von Richthofen, landrat, starszy ziemski, poseł do pruskiego landtagu, z Mierzyc (1 I 1900 – 20 II 1921, wcześniej w jaworskim)
11. Lubań (dwa mandaty)
Georg von Eichel, dyrektor ziemstwa w Włóśniu, starosta krajowy Górnych Łużyc, poseł do pruskiego landtagu (1 I 1900 – 20 II 1921)
Bernhard Fink, landrat (1 I 1900 – 20 II 1921)
12. Lubin (jeden mandat)
baron Friedrich-Otto von Stosch, landrat (1 I 1918 – 20 II 1921)
13. Lwówek (dwa mandaty)
Dietrich von Klitzing, starszy ziemski z Czernicy Grn. (1 I 1906 – 20 II 1921)
von Schrötter, landrat (7 IV 1920 – 20 II 1921)
14. Rothenburg (dwa mandaty)
Kabe, fabrykant w Sanicach (1 I 1918 – 20 II 1921)
Hans von Lucke jun., landrat i pełnomocnik ziemski Górnych Łużyc z Mückenhain (1 I 1912 – 20 II 1921)
15. Szprotawa (jeden mandat)
ks. Ernst Günther von Schleswig-Holstein z fideikomisu Przemków (28 IV 1914 – 20 II 1921)
16. Świerzawa (jeden mandat)
baron Wilhelm von Zedlitz-Neukirch, landrat, starszy ziemski z Gozdna (19 XII 1898 – 31 XII 1899, 1 I 1906 – 20 II 1921)
17. Zgorzelec – grodzki (trzy mandaty)
Max Reimer, radny miejski (13 VII 1904 – 20 II 1921)
Paul Roth, adwokat i notariusz, przewodniczący rady miejskiej (1 I 1918 – 20 II 1921)
Georg Snay, nadburmistrz (21 XII 1906 – 20 II 1921)
18. Zgorzelec – ziemski (dwa mandaty)
Otto Buchwitz, sekretarz partyjny SPD w Zgorzelcu (20 III 1920 – 20 II 1921)
Paul Friedrich von Wiedebach und Nostitz-Jänkendorf, starosta krajowy Górnych Łużyc z Arnsdorf (1 I 1906 – 20 II 1921)
19. Zielona Góra (dwa mandaty)
Gayl, I burmistrz Zielonej Góry (22 XII 1898 – 31 II 1921)

- hr. Felix von Stosch, starszy ziemski z Kisielina Nowego (1 I 1912 – 31 II 1921)
20. Złotoryja – Chojnów (dwa mandaty)
hr. Edwin von Rothkirch-Trach, landrat, dyrektor ziemstwa z Pątnowa (1875 – 20 II 1921)
hrabia Maximilian von Rothkirch-Trach, landrat (1 I 1912 – 20 II 1921)
21. Żagań (dwa mandaty)
Gerhard von Brünneck, pełnomocny zarządca księstwa żagańskiego (1 I 1918 – 20 II 1921)
Friedrich Westmann, starszy ziemski z Gryżyc (3 II 1917 – 20 II 1921)
- III. Rejencja opolska (1876 – do 19 XI 1922)
- Powiaty:
1. Bytom (dwa okręgi: ziemski – 5 mandatów i grodzki – dwa)
Georg Brüning, nadburmistrz (grodzki 1 I 1894 – 19 XI 1922)
Galluschke, adwokat i przewodniczący rady miejskiej (grodzki 1 I 1912 – 19 XI 1922)
hr. Edgar Henckel von Donnersmarck, właściciel fideikomisu Brynek (gliw.) (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
hr. Caspar von Korff, zw. Schmising-Kerssenbrock ze Skorogoszczy (niem.) (ziemski 29 XII 1910 – 19 XI 1922)
Meier, dyrektor generalny w Hajdukach Wlk. (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
Remy, dyrektor generalny z Lipin, członek Izby Panów (ziemski 1 I 1900 – 31 XII 1911, 1 I 1918 – 19 XI 1922, grodzki 1 I 1912 – 31 XII 1917)
Trappenberg, landrat (powiat 25 II 1909 – 19 XI 1922)
2. Gliwice (Toszek – Gliwice) ziemski – trzy mandaty i powiat grodzki – dwa mandaty.
baron Hannshubert von Durant de Sénégas, z majoratu Wielowieś (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
Thomas Kaffanke, adwokat w Gliwicach (grodzki 29 V 1920 – 19 XI 1922)
Miethe, nadburmistrz Gliwic (grodzki 1 I 1918 – 19 XI 1922)
Hugo von Ruffer z Rudzińca (ziemski 24 IV 1908 – 19 XI 1922)
Gustav von Stumpfheldt, landrat (ziemski 1 I 1912 – 19 XI 1922)
3. Głubczyce (trzy mandaty)
Friedrich Latzel, starszy ziemski z Rakowa (14 I 1904 – 19 XI 1922)
Lutzny z Gródczan (1 I 1918 – 19 XI 1922)
Priemer, burmistrz Głubczyc (1 I 1912 – 19 XI 1922)
4. Grodków (dwa mandaty)
Oskar Scholz, starszy ziemski z Goworowic (21 V 1915 – 19 XI 1922)
Franz Thilo, landrat (27 XII 1898 – 19 XI 1922)

5. Katowice (ziemski – pięć mandatów i grodzki – dwa mandaty)
Besser, dyrektor kopalni Giszowiec (ziemski 19 I 1915 – 19 XI 1922)
Hugo Grünfeld, budowniczy, przewodniczący rady miejskiej w Katowicach (grodzki 1 I 1912 – 19 XI 1922)
Joseph Heuser, burmistrz Mysłowic (ziemski 1 I 1912 – 19 XI 1922)
Ewald Hilger, generalny dyrektor w Siemianowicach (ziemski 1 I 1906 – 19 XI 1922, wcześniej zabrzański)
Leu, burmistrz Katowic (grodzki 29 V 1920 – 19 XI 1922)
Gottfried Schwendy, landrat i prezydent policji w Katowicach (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
Gustav Williger, dyrektor generalny w Katowicach (ziemski 28 I 1905 – 19 XI 1922)
6. Kluczbork (dwa mandaty)
Alfred von Baerensprung, landrat (23 V 1916 – 19 XI 1922)
Karl von Jordan, starszy ziemski z Sierosławic (3 I 1899 – 19 XI 1922)
7. kozielski (dwa mandaty)
Christian Kraft zu Hohenlohe-Oehringen, ks. na Ujeździe i Sławięcicach, członek Izby Panów, poseł do Reichstagu (10 I 1898 – 19 XI 1922)
Max Spiller von Hauenschild, landrat ze Szczytów, poseł do sejmów Prus i Rzeszy (1 I 1894 – 19 XI 1922)
8. Królewska Huta (1 I 1900: dwa mandaty)
Brahm, I burmistrz Królewskiej Huty (16 III 1917 – 19 XI 1922)
Schoekiel, adwokat, radca sądowy i przewodniczący rady miejskiej w Królewskiej Hucie (21 VI 1915 – 19 XI 1922)
9. Lubliniec (dwa mandaty)
Roland Brauweiler, landrat (1 I 1918 – 19 XI 1922)
ks. Karl Gottfried zu Hohenlohe-Ingelfingen, z majoratu Koszęcin, rzeczywisty członek Izby Panów (1 I 1912 – 19 XI 1922)
10. Niemodlin (jeden mandat)
hr. Hans Praschma z majoratu Niemodlin (11 II 1921 – 19 XI 1922)
11. Nysa (ziemski – dwa mandaty i grodzki jeden mandat)
Gisbert von Ellerts, landrat (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
Franke, I burmistrz Nysy (grodzki 21 VI 1915 – 19 XI 1922)
Konstantin Ritter von Jerin, członek Izby Panów, poseł do Reichstagu z Ujeżdźca (22 I 1897 – 31 XII 1911, ziemski 1 I 1912 – 19 XI 1922)
12. Olesno (dwa mandaty)
Karl Leopold Ritter von Deines, landrat (18 V 1909 – 19 XI 1922)
Felix von Studnitz, przedstawiciel generalny ziemstwa z Świercza (26 X 1900 – 19 XI 1922)
13. Opole (ziemski – trzy mandaty i grodzki – jeden mandat)
Georg Gerstenberg, landrat z Chróściny Op. (ziemski 24 I 1908 – 19 XI 1922)

- Karl Lücke, landrat, poseł do pruskiego landtagu (ziemski 1 I 1900 – 19 XI 1922)
Neugebauer, nadburmistrz Opola (grodzki 21 X 1904 – 19 XI 1922)
Ferdynand Prądzyński (Ferdinand von Prondzynski), dyrektor generalny w Groszowicach (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
14. Prudnik (trzy mandaty)
Hermann Ludwig Ernst Alfred von Choltitz, landrat z majoratu Leśnik, poseł do Reichstagu (1 I 1912 – 19 XI 1922)
Paul Lange, burmistrz Prudnika (29 VI 1916 – 19 XI 1922)
Franz Hubert von Tiele-Winckler, landrat z Miechowic (bytom.) (9 I 1891 – 31 XII 1893, przedtem bytomski – ziemski, potem katowicki, 1 I 1900 – 19 XI 1922, z majoratu Moszna)
R. von Wittenburg, landrat ze Słokowa, poseł do pruskiego landtagu (1875 – 31 XII 1887)
15. Pszczyna (trzy mandaty)
Otto Hegescheidt, starszy ziemski z Ornontowic (1 I 1906 – 19 XI 1922)
baron Hans von Reitzenstein z Pawłowic, starszy ziemski (7 II 1908 – 19 XI 1922)
Max Fritz Wilhelm von Ruperti, landrat (1 II 1910 – 19 XI 1922)
16. Racibórz (ziemski – cztery mandaty i grodzki – jeden mandat)
Eduard von Banck z fideikomisu w Wojnowicach (ziemski 1 I 1918 – 19 XI 1922)
Otto Bernert, nadburmistrz Raciborza (1 I 1900 – 31 XII 1905, grodzki 1 I 1906 – 19 XI 1922)
Karl Max, ks. von Lichnowsky, członek Izby Panów w Wiedniu, z majoratu Chuchelna (ziemski 1 I 1906 – 19 XI 1922)
Alfons Lucas von Meichsner, starszy ziemski z Bełku (rybn.) (ziemski 1 I 1912 – 19 XI 1922)
August Wellenkamp, landrat (ziemski 1 I 1906 – 19 XI 1922)
17. Rybnik (trzy mandaty)
Viktor Amadeus zu Hohenlohe-Waldenburg-Schillingsfürst, ks. zu Corvey, ks. raciborski z Rud Raciborskich, poseł do Reichstagu (21 III 1893 – 9 XI 1922)
Hans Lukasczek, landrat (29 V 1920 – 19 XI 1922)
Schweisfurth, dyrektor huty z Paruszowic (1 I 1918 – 19 XI 1922)
18. Strzelce Op. (dwa mandaty)
Alfred Großpietsch, landrat (29 V 1920 – 19 XI 1922)
hr. Karl von Strachwitz z fideikomisu Kamieniec Śl. (gliw.) (20 V 1908 – 19 XI 1922)
19. Tarnowskie Góry (dwa mandaty)
Waldemar Theodor Adolf Hermann von Brockhusen, landrat (6 XI 1915 – 19 XI 1922)

- hr. Edwin Henckel von Donnersmarck z Nakła Śl., (1 I 1918 – 19 XI 1922)
20. Zabrze (cztery mandaty)
- hr. Nikolaus von Ballestrem z majoratu Ruda-Biskupice i Pławniowice (gliw.) (1 I 1918 – 19 XI 1922)
- Julius Hochgesandt, dyrektor generalny w Zabrzu (1 I 1912 – 19 XI 1922)
- Georg Wilhelm Suermondt, landrat i prezydent policji (1 I 1918 – 19 XI 1922)
- Ernst Wiggert, dyrektor kopalni w Zabrzu-Zaborzu (1 I 1906 – 19 XI 1922)

Posłowie do dolnośląskiego sejmiku prowincjonalnego wybrani w 1921 r.¹⁶

I. Rejencja wrocławska (okręgi wyborcze)

1. Brzeg

SPD: Heinrich Bretthorst, sekretarz partyjny w Brzegu

DNVP: baron Günther von Woysch, dyrektor ziemstwa i obszar-
nik ze Zwanowic

DVP: Busse, rektor

2. Bystrzyca

Centrum: Taube, posiadacz dóbr w Nowym Waliszowie

3. Dzierżoniów

SPD: Adolf Drieschner, sekretarz związkowy w Dzierżoniowie

4. Góra Śl. – Ścinawa

SPD: Paul Seibold, p.o. landrata w Niemczy

DNVP: Alfred von Goßler, były landrat, właściciel majątku Szedziec
(górz.)

DVP: Curt Pauly, rolnik z Janaszowa

5. Kłodzko

SPD: Friedrich, asystent kolejowy z Szczytnej

Centrum: Franz Peucker, landrat

6. Milicz

SPD: Erhard Janotta, sekretarz okręgowy w Trzebnicy

DNVP: Alfons Bessert, adwokat

7. Namysłów – Syców

DNVP: Salkowski, rzemieślnik z Wrocławia

Centrum: ks. Hermann von Hatzfeld und Trachenberg, pan stanowy
w Żmigródku

¹⁶ ABB, Jg. 1921, s. 106 i n.

8. Niemcza (nieobsadzony)
9. Nowa Ruda
 - SPD: Max Bleischwitz, nauczyciel z Włodowic
 - Centrum: Johannes Jaschke, konrektor i przewodniczący rady miejskiej
10. Oleśnica
 - SPD: Peter Jansen, nauczyciel gimnazjum w Oleśnicy
 - DNVP: Robert Kalkbrenner, rolnik – posiadacz w Dąbrowie
11. Oława
 - SPD: Rudolf Knobloch, radca miejski w Oławie
12. Strzegom
 - SPD: Karl Daubenthaler, landrat
13. Strzelin
 - SPD: Berthold Weese, landrat
14. Środa Śl.
 - SPD: Richard Nawroth, szewc w Środzie, kreisleiter
 - DNVP: hr. Richard zu Limburg-Stirum, były landrat, właściciel majątku Piotrowice
 - Centrum: Heinrich Riedel, dyrektor rzeźni miejskiej w Oławie
15. Świdnica – ziemski i grodzki
 - SPD: Borrman, główny nauczyciel w Imbramowicach
 - DNVP: hr. Robert von Kayserlingk, były dyrektor ministerialny z majątku Komorów
 - Centrum: Adolfine von Groote, sekretarz Caritasu, Świdnica
 - DVP: Arthur Deter, I wiceprezydent Izby Handlowej we Wrocławiu
16. Trzebnica
 - DNVP: hr. Alexander (zwany Axel) von Freytagh-Loringhoven, prof. uniwersytetu nauk prawnych we Wrocławiu,
 - DDP: Hans Menzel, landrat
17. Wałbrzych (w 1921 wspólny okręg ziemski i grodzki)
 - SPD: Helene Franz, pielęgniarka społeczna we Wrocławiu
 - Oskar Schütz, landrat zam. w Walimiu
 - Karl Wendemuth, redaktor w Wałbrzychu
 - DNVP: Fritz Aisch, posiadacz dóbr lennych w Dzierżoniowie-Starym Mieście
 - Centrum: Ernst, sekretarz związkowy
 - DVP: Paul Eckert, radca górniczy w Nowym Białym Kamieniu, potem w Szczawnie Zdroju
 - DDP: Georg Stein, dyrektor
18. Wołów (nieobsadzony)
19. Wrocław – ziemski

- SPD: August Klose, kierownik urzędu obwodowego i gminnego w Muchoborze Wlk.
Gustav Scholich, radny miejski we Wrocławiu
- DNVP: Ernst Rothkirch, rektor we Wrocławiu
- Centrum: Gustav Bartels, radca rejencyjny i budowlany w Karłowicach
20. Wrocław – grodzki
- SPD: Eugen Bandmann, adwokat we Wrocławiu
Gustav Kaufmane, nauczyciel we Wrocławiu
Paul Löbe, prezydent Reichstagu, zam. we Wrocławiu
Karl Mache, sekretarz SPD we Wrocławiu
Else Neißer, radca miejski
Emil Neukirch, radca miejski we Wrocławiu
Karl Pietsch, kierownik administracyjny we Wrocławiu
Max Ruffert, sekretarz robotniczy we Wrocławiu
Oswald Wiersich, sekretarz okręgowy we Wrocławiu
- DNVP: Hermann Dzialas, radny miejski i kupiec
Johannes Spreuer, referent naukowy
Wilhelm Thum, radny miejski i dyrektor
Wilhelm Ziolko (Ziolka?), pomoc handlowa
- Centrum: Hans Herschel, burmistrz
Oswald Lange, sekretarz zrzeszenia ludowego
Josef Unterberger, radca miejski
- DVP: Fritz Krause, dyrektor rachunkowości Izby Rolniczej
Käthe Winkelmann, główna kierowniczką Związku Ochrony Dzieci zarządu prowincjonalnego
- DDP: Adolf Heilberg, radca sądowy, przewodniczący rady miejskiej i poseł do Reichstagu
Otto Wagner, nadburmistrz
- Partia Gospodarcza: Julius (lub Thomas) Menzel, krawiec
- VKPD: Karl Simon, adwokat
21. Ząbkowice
Centrum: Heinrich Förster, posiadacz w Braszowicach
22. Ziębice
Centrum: Irma Nellerode, żona radcy sądowego we Wrocławiu
- II. Rejencja legnicka (okręgi wyborcze)
1. Bolesławiec
SPD: Ulrich Burmann, I burmistrz
DNVP: Oswald Schneider, posiadacz w Ludwigsdorf OL
2. Bolków (nieobsadzony)
3. Głogów – ziemski i grodzki

-
- SPD: Eduard Pfeffer, radca miejski
DNVP: Friedrich Wilhelm Haenischen, generałmajor służby czynnej
Centrum: Josef Wahner, dyrektor gimnazjum
DVP: Friedrich Soetbeer, nadburmistrz
4. Hoyerswerda OL
SPD: Albert John, nauczyciel
Rudolf Rahmig, sekretarz partyjny
5. Jawor – Świerzawa
SPD: Weigelt, kontroler artykułów spożywczych w Jaworze
Centrum: Heinrich Grüttner, sekretarz związkowy w Nowej Soli
DDP: Steinmann, dyrektor fabryki w Żaganiu
6. Jelenia Góra
SPD: Paul Hielscher, sekretarz partyjny
DNVP: Neumann, urzędnik pocztowy
DVP: Eugen Füllner, radca handlowy w Malinniku
DDP: Rickelt, I burmistrz, 1921
VKPD: Scholz, sekretarz związkowy w Kamiennej Górze
7. Kamienna Góra
SPD: Proll, burmistrz
Centrum: Josef Brodkorb, fabrykant
8. Kozuchów
SPD: Fritz Carl (Karl), sekretarz związkowy w Nowej Soli
DNVP: Manske, inżynier i mistrz ślusarski
9. Legnica – ziemski
SPD: Hermann Kaleve, szewc w Rosochatej
DNVP: baron Ernst von Richthofen, landrat, starszy ziemski, poseł do pruskiego landtagu, z Mierzyc
10. Legnica – grodzki
SPD: Fritz Gutsche, nauczyciel
DNVP: Else Hielscher, rolniczka z Pątnowa Leg.
DVP: Luise Schöffner, gospodyni domowa
Partia Gospodarcza: Berger, rolnik z Witkowa Grn. k. Chojnowa
11. Lubań
SPD: Karl Kutschan, sekretarz gwarectwa
DDP: Pietsch, przewodniczący obwodu i gminy w Lomnitz (zgorz.)
12. Lubin (nieobsadzony)
13. Lwówek
DNVP: Walter Rohr, pastor – proboszcz
Centrum: Georg Renner, posiadacz dóbr lennych w Górczycy
14. Rothenburg OL
SPD: Karl Wußmann, sekretarz gwarectwa, gauleiter

- DNVP: baron Wilhelm von Kottwitz, były landrat z Długiego Środ-
kowego (szpr.)
15. Szprotawa
SPD: Karl Dietrich (Dittrich?), landrat
DNVP: baron Wilhelm von Kottwitz, były landrat z Długiego Środ-
kowego
16. Zgorzelec – ziemski
SPD: Max Mädler, przewodniczący gminy Ruszów
17. Zgorzelec – grodzki
SPD: Hugo Cohn, fabrykant, radca miejski
Georg Hanke, rektor
DVP: Willy Hentschel, radca prokuratury i miejski
DDP: Georg Snay, nadburmistrz
DNVP: Paul Henke, dyrektor fabryki
19. Złotoryja
SPD: Albert Hippe, fabrykant cygar
DVP: Wilhelm Meyer, nauczyciel gimnazjalny
20. Żagań (1933 wraz ze szprotawskim)
SPD: Paul Skerka
DNVP: Paul Rönsch, posiadacz dóbr w Koperni

Posłowie na górnośląski sejm prowincjonalny w 1922 r.¹⁷

1. Bytom – ziemski
Centrum: Kurt Urbanek, z-ca landrata, Bytom-Rozbark
VSPD: Anton Blas, sekretarz partyjny w Rozbarku
Josef Smolka, siodlarz w Gliwicach
PKP: Adam Napieralski, redaktor naczelny w Bytomiu
2. Bytom – grodzki
Centrum: Josef Galuschke, adwokat, Bytom
DVP: Theodor Feuerstein, inżynier, Bytom
3. Gliwice – ziemski
Centrum: Franz Ehrhardt, sekretarz gwarectwa w Gliwicach
PKP: Urban Piontek II, rolnik z Rozmierki (strzel.)
4. Gliwice – grodzki
Centrum: Georg Geisler, nadburmistrz
DVP: Franz Milde, radca sądowy i dyrektor bractwa górniczego,
Pyskowice
DNVP: Heinrich Günther, rektor w Gliwicach
VSPD: Anton Stanke, sekretarz związkowy, Gliwice
KPD: Karl Behr, robotnik

¹⁷ ABO, Jg. 1922, s. 418 i 419.

- DSP: Arthur Bienek, kupiec w Raciborzu
5. Głubczyce
Centrum: Oswald Jarosch, chłop i przewodniczący urzędu gminy w Branicach
Albert Richter, rektor w Kluczborku
DNVP: Franz Bayer (Beyer), mistrz siodlarski i wozowy, Głubczyce
VSPD: Gertrud Modrze, radczyni miejska w Nysie
6. Grodków
Centrum: Robert Tauche, radca sądu okręgowego, Otmuchów
7. Kluczbork
DNVP: Alfred von Bärensprung, landrat
VSPD: Richard Biedermann, maszynista kolejowy, Kluczbork
8. Koźle
Centrum: Max Walliczek, rolnik i sołtys w Gościęcinie
DNVP: Fritz Greulich, dyrektor fabryki, Koźle-Port
VSPD: August Bomba, pracownik związkowy, Opole
9. Niemodlin
Centrum: hr. Johannes (Hans) von Praschma, przewodniczący partii Centrum, pan stanowy na zamku w Niemodlinie
DVP: Edmund Feuersänger, urzędnik pocztowy w Opolu
10. Nysa – ziemski
Centrum: Marie Labryga, nauczycielka, Gliwice
Julius Preußner, szewc, Nysa
11. Nysa – grodzki
Centrum: Georg Janocha, nauczyciel gimnazjalny
12. Olesno i część lublinieckiego (Dobrodzień)
Centrum: Paul Bauer, rolnik i młynarz w Sternalicach
DNVP: Alexander Brockt, posiadacz w Hajdukach Nyskich
13. Opole – ziemski
Centrum: Richard Schubert, pracownik umysłowy w Opolu
VSPD: Josef Cyrus, nauczyciel, Gliwice
PKP: Paweł Bronzel, ławnik gminny w Zabrze
14. Opole – grodzki
Centrum: Paul Cholewa, adwokat, Opole
DSP: Hermann Mochmann, z-ca dyrektora w Bytomiu
15. Prudnik
Centrum: Robert Kutsche, arcybuster w Lubrzy
Adam Ociepka, sekretarz związku robotników rolnych, Głogówek
VSPD: Paul Klawitsch, sekretarz zarządu robotników rolnych w Grodkowie
KPD: Johann Kalbonek, ślusarz w Zabrze-Zaborzu
16. Racibórz i część rybnickiego

- Centrum: Karl Ulitzka, proboszcz potem prałat w Raciborzu
DNVP: Rudolf von Watzdorf, posiadacz w Proślicach (klucz.)
PKP: Jan Affa, murarz w Raciborzu
17. Racibórz – grodzki
Centrum: Hans Piontek, nadburmistrz, Racibórz
18. Strzelce Op.
Centrum: Paul Bittner, arcypasterz, Płużnica Wlk.
PKP: Józef Wajda, proboszcz w Kielczy
19. Zabrze
Centrum: Stephan Schnaeske, sekretarz gwarectwa, Gliwice
DVP: Max Schuster, mistrz stolarski w Kluczborku
DNVP: Gustav Lücke, pracownik prywatny, Koźle
VSPD: Franz Degenhardt, nadkierownik budowli miejskich w Raciborzu
KPD: Friedrich Jendrosch, kolejarz, Zabrze
DDP: Hugo Langanki, rektor w Zabrze

Podsumowanie

Z podanych powyżej list posłów wynika jednoznacznie, że w listopadzie 1918 r. dokonana się w Niemczech rewolucja. Dotychczasowi posłowie reprezentowali elity II Rzeszy. Wśród nich widzimy arystokratów, szlachtę, urzędników administracji państwowej, elity miejskie, nadburmistrzów, burmistrzów, innych urzędników magistratów, wreszcie elity przemysłowe. Większość tych osób w Republice Weimarskiej zastąpili działacze partyjni, co niewątpliwie wynikało z nowej ordynacji wyborczej, która opierała się na systemie partyjnym, znosząc relikty feudalne. System w praktyce na Dolnym Śląsku był w dużym stopniu odbiciem tendencji ogólnoniemieckich, na Górnym Śląsku zaś, w tym katolicko-proletariackim regionie, dawał dominację partii Centrum.

Bibliografia

Źródła drukowane

Amtsblatt der Regierung zu Breslau, Jg. 1921.

Amtsblatt der Regierung zu Liegnitz, Jg. 1921.

Amtsblatt der Regierung zu Oppeln, Jg. 1921, 1922.

Gesetzsammlung für die Königlichen Preussischen Staaten [od 1907 r. *Preussische Gesetzsammlung*], dalej PGS, Jg. 1875, s. 335, *Provinzialordnung für die Provinzen Preußen, Brandenburg, Pommern, Schlesien und Sachsen. Vom 29. Juni 1875.*

PGS, Jg. 1920, s. 559, *Gesetz über die Wahlen zum Preussischen Landtag (Landtagswahlgesetz). Vom 3. Dezember 1920* (§9, 10, 14, 17, 19, 20, 23, 24, 26–29 i 33, ze zmianami w § 9 ordynacji wyborczej prowincjonalnej).

- PGS, Jg. 1921, s. 8, *Wahlordnung für die Provinziallandtags- und Kreistagswahlen. Vom 31. Dezember 1920. Zmiana zob. s. 111, Verordnung über die Abänderung der Wahlordnung für die Provinziallandtags- und Kreistagswahlen vom 31. Dezember 1920. Vom 18. Januar 1921.*
- PGS, Jg. 1921, s. 100, *Erlaß des Staatsministeriums, betreffend Festsetzung des Wahltags für die Wahlen zu den Provinziallandtagen und zu den Kreistagen. Vom 8. Januar 1921; s. 118, Verordnung über die Aussetzung des Inkrafttretens des Gesetzes, betreffend die Wahlen zu den Provinziallandtagen und zu den Kreistagen, vom 3. Dezember 1920 [...] für einzelne Landesteile. Vom 21. Januar 1921; s. 132, Gesetz über die Provinziallandtagswahlen in Schlesien. Vom 14. Januar 1921.*
- PGS, Jg. 1922, s. 299, *Verordnung über das Inkrafttreten des Gesetzes, betreffend die Wahlen zu den Provinziallandtagen und zu den Kreistagen, hinsichtlich der Wahlen zu dem Provinziallandtage für die Provinz Oberschlesien. Vom 22. September 1922 i s. 302, Verordnung über die Wahlen zum Preußischen Landtag und zum Provinziallandtag in Oberschlesien. Vom 28. September 1922.* PGS, Jg. 1925, s. 123, *Wahlgesetz für die Provinziallandtage und Kreistage. Vom 7. Oktober 1925.* Jg. 1928, s. 197, *Gesetz über die Feststellung der Wahlen zu den Provinziallandtagen (Kommunallandtagen) und den Kreistagen sowie zur Ergänzung des Gesetzes über die Feststellung der Gemeindewahlen vom 18. April 1928 [...]. Vom 29. Oktober 1928.*
- Verhandlungen des XXIV Provinzial-Landtages, Breslau [1876],*

Literatura

- Brauchitsch, M., *Die neueren Organisationsgesetze für die Provinzen Preußen, Brandenburg, Pommern, Schlesien und Sachsen*, Berlin 1877.
- Klein E., *Wybory do konstytuandy niemieckiej w styczniu 1919 r. na Górnym Śląsku*, „Studia Śląskie” 1969, t. XIV.
- Kruszewski, T., *Sejm prowincjonalny na Śląsku (1824–1933)*, Wrocław 2000.
- Kulak, T., *Propaganda antypolska dolnośląskich władz prowincjonalnych w latach 1922–1925*, Wrocław 1981.
- Leyden, V. von, *Das Wahlgesetz für Provinziallandtage und Kreistage vom 7. Oktober 1925*, Berlin 1926.
- Orzechowski, M., *Wyniki wyborów do parlamentu Rzeszy i sejmiku pruskiego na Śląsku w latach 1919–1933*, „Studia i Materiały z Dziejów Śląska” 1966, t. VII.

THE INFLUENCE OF POLITICAL CHANGES IN GERMANY AFTER THE FIRST WORLD WAR ON THE COMPOSITION OF PROVINCIAL PARLIAMENTS IN SILESIA

Abstract: The author presents the rules of suffrage that were binding in *Zweites Reich* (The Second Reich), that is the German Empire, during elections to provincial self-government in Prussia and then compares them with the new election law implemented in the Weimar Republic (*Weimarer Republik*). In this way it is possible to establish the degree of potential changes that influenced the personal composition of provincial parliaments. Upon the analysis of the given lists of deputies it clearly follows that a revolution took place in Germany in November 1918: up to that time the Members of Parliament had represented the elites of the Second Reich, recruiting from, among others, aristocrats, the nobility, state administration officials, municipal elites, high mayors, mayors, other officials of municipal councils and industrialist elites. The majority of these people in Weimar Republic were replaced by party activists, which resulted from the new electoral law.

Keywords: GERMANY, PRUSSIA, THE SECOND REICH (*ZWEITES REICH*), THE WEIMAR REPUBLIC, PROVINCIAL PARLIAMENT, SUFFRAGE, DEPUTY, SOCIAL ELITES, PARTY ACTIVISTS